



Førsteamanuensis

Hanne Thommesen, Høgskolen i Bodø  
hanne.thommesen@hibo.no

## I rusmisbrukerens skygge

Artikkelen tar utgangspunkt i egenfortellingene til personer som har både psykiske og rusrelaterte problemer. Det er imidlertid rusmisbruket deres som gjøres til det mest fremtredende trekket ved dem. Kategorien rusmisbruker er blitt deres masterstatus, og den skygger for andre aspekter ved deres person. Artikkelen beskriver hvordan intervjupersonene forsøker å fortelle om sin bakgrunn, sine erfaringer og det de kaller tankekjør, samtidig som fortellingene deres infiltreres og domineres av nøkkelfortellinger om rusmisbrukeren.

Artikkelen bygger på en sosiologisk studie – mitt doktorgradsarbeid – om hverdagslivet og selvforståelsen til personer med psykiske og rusrelaterte problemer, eller såkalt dobbeltdiagnose (Thommesen 2008). Datamaterialet er 47 forskningsintervjuer gjennomført i en periode på to og et halvt år med sytten personer, ti menn og sju kvinner. Alle sytten er intervjuet flere ganger, det vil si fra to til fem ganger. De er født mellom 1974 og 1984, og gjennomsnittsalderen deres var 26 år ved første intervju. Intervjupersonene er gitt fiktive navn etter alfabetet i den rekkefølgen jeg møtte dem. Gjennom intervjuene har jeg fått tilgang til disse tjuetåringenes egen-

fortellinger. I artikkelen benytter jeg sitater fra noen av fortellingene, men de konklusjonene som dras er gjort på grunnlag av datamaterialet i sin helhet. Formålet med artikkelen er å vise at intervjupersonenes egenfortellinger påvirkes av kulturens nøkkelfortellinger om rusmisbrukere, og at disse fortellingene gjør det vanskelig for dem å fortelle frem andre aspekter ved seg selv enn rusmisbrukerstatusen. Nøkkelfortellinger er grunnleggende fortellinger som peker mot relativt faste fellesforestillinger i en kultur. Fortellingene befinner seg på et ikke-reflektert plan, og kan dermed styre vår forståelse av situasjoner, handlinger og personer uten at vi oppfatter det (Frønes 2001). Thorne og McLean (2003) beskriver fortellingene som

kulturelt verdiladede posisjoner som er produsert av samfunnsautoriteter for å bestemme hva som er betydningsfullt. Funksjonen til fortellingene er å bevare samfunnsordenen ved å være kulturelle standarder som samfunnsmedlemmene føler seg forpliktet til å følge. Fortellingene kan også benyttes for å skape avstand til personer, handlinger og situasjoner som kan true samfunnsordenen. Artikkelen tar for seg hvordan intervjupersonenes egenfortellinger henger sammen med deres erfaringer og virksomhet, og med andres perspektiver og kulturelle nøkkelfortellinger om mennesker med rusmisbrukerstatus.

### **Tankekjør og rusbruk**

Intervjupersonene foretrekker ulike rusmidler, fra alkohol og tabletter til heroin. Over halvparten av dem har erfaring med å benytte heroin ved hjelp av sprøyter. Filip har slik erfaring. Han forteller at han plages med tankekjør, ryggsmarter, tannpine og magen. For å mestre disse problemene benytter han rusmidler. Han er ikke nøye på hva han benytter, men favoritten hans er heroin. I tillegg til å benytte heroin røyker han hasj og tobakk, og drikker alkohol. Livet med rus (og tankekjør) har satt sine spor på kroppen hans. Han har få tenner i munnen, en lut kroppsholdning, er ekstremt tynn, subber når han går, og han strever med å få kroppen til å fungere. Det vil si at kroppen sladrer om rusmisbruket hans.

I tillegg til at intervjupersonene i perioder misbruker rusmidler, har behandlingsapparatet gitt dem mange og ulike psykiske og somatiske diagnoser. Filip sier at han har fått diagnosene bipolar lidelse, ADHD og hepatitt C. Det mest fremtredende ved sykdomshistoriene til intervjupersonene er at de gjennom livet har fått «flere og flere diagnoser på papiret». Nina fortalte at: «Jeg fikk vel min første diagnose, klinisk depressiv, altså rent rett igjennom depressiv, som 13-åring». Og August fortalte at: «Først (...) fikk jeg diagnose bristende personlighetsforstyrrelse. Men, en annen psykiater sa at jeg hadde paranoid psykose». Intervjupersonene er usikre på om de første diagnosene deres er

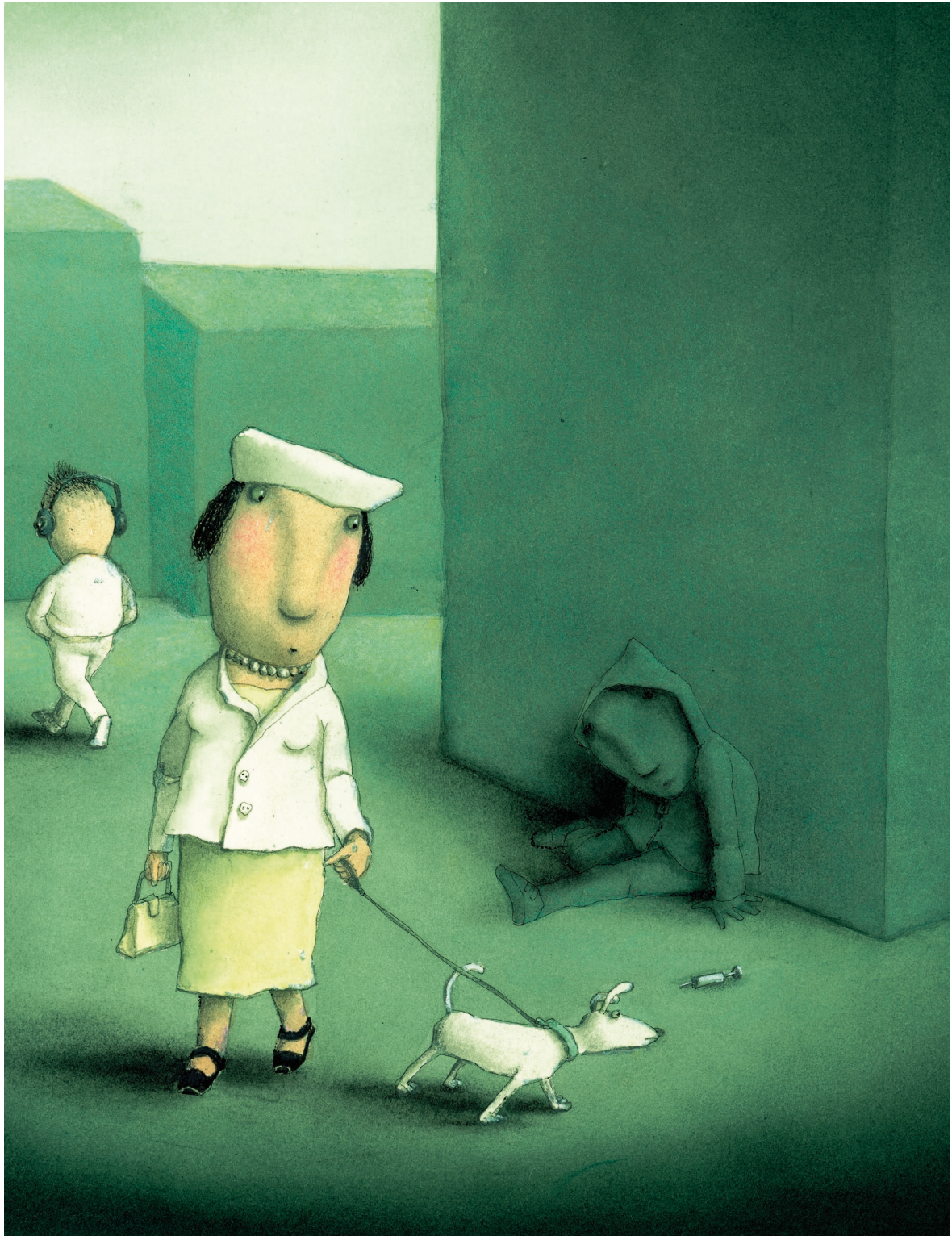
omgjort, eller om både de gamle og de nye diagnosene gjelder i dag. Fra mitt ståsted ser det ut til at intervjupersonene er beheftet med mange diagnoser, og at de sliter med det de selv definerer som tankekjør. Isak ga følgende beskrivelse av sitt tankekjør:

*«Jeg blir slik at jeg tenker på masse ting på én gang. Det vil si at jeg ikke klarer å fokusere på en ting av gangen. Tankene hopper bare fra ting til ting. Du kan si dersom jeg prøver å drømme meg i søvn og har tankekjør, da går det dårlig. Jeg klarer ikke å holde meg fokusert på en ting i det hele tatt. Jeg klarer heller ikke å stoppe tanken».*

Jenny fortalte følgende om sitt tankekjør:

*«Det kan være dager da det er så mye tanker i hodet, og de er der på en gang. Det er ting som skulle vært gjort, som burde vært gjort, det kan være ting noen har sagt, noe jeg har sett på TV, noe jeg har gjort, noe jeg skulle gjort annerledes. Det er så masse slike tanker på en gang. Det føles som om hodet er en ballong som blåses opp. Det blir bare til at jeg sitter apatisk og ikke får gjort noen ting. Da må jeg prøve å si til meg selv at jeg skal ta en ting om gangen. Det samme gjelder med aktiviteten i kroppen. Noen ganger når den pumper seg opp så kjennes det som det er satt inn en presse innvendig som skyves utover, slik kjennes det. Det kjennes som om kroppen er i ferd med å eksplodere».*

Når intervjupersonene beskriver sine problemer benytter de ikke diagnosebetegnelsene som helsevesenet har gitt dem. De benytter ord som gir mening for dem, ord de selv mener fremhever og formidler deres utfordringer bedre enn det psykiatriens diagnoser gjør. Ifølge intervjupersonene knytter mange av deres problemer seg til sosial angst, kroppslig uro og uavbrutt tankeurr. Disse tre språklige uttrykkene regner de som tre ulike nyanser av tankekjør. Tankekjør beskrives som et sammensurium av tanker og fornemmelser som periodevis okkuperer kroppen deres. Utgangspunktet, innholdet og omfanget av tankekjøret beskrives ulikt, men resultatet er sammenfallende. Tankekjøret gjør det vanskelig for dem å holde fast ved det som skjer rundt dem, og dermed skaper det hindringer for deres livsutfoldelse.





Tankekjør kan oppfattes som en mental utfordring, men for intervjupersonene handler tankekjøret i like stor grad om kroppen og erfaringene deres. Grethe beskriver at tankene og følelsene hennes har en fysisk karakter. Hun kan kjenne dem som en vond følelse og som stemmer inne i kroppen. Dagfinn derimot beskriver at han har følelsene utenfor, og ikke inne i kroppen. Følelsene gjør ham deprimert, og depresjonene kan han kjenne som fysisk smerte. Følelsene han har utenpå kroppen skaper altså smerte i kroppen. Even beskriver tanker som får ham til å kaste opp, mens Isak beskriver tanker som får ham til å gå og gå i en slags psykotisk transe. Konrad forteller at uro i kroppen gir ham tankekjør, som igjen gjør ham aggressiv. Aggresjon er en av måtene hans tankekjør kommer til uttrykk på, søvnvansker er en annen og rusmisbruk en tredje. De øvrige intervjupersonene beskriver i tillegg at tankekjøret kan komme til uttrykk som store humørsvingninger, et anstrengt forhold til mat og et aktivitetsnivå som plager dem. Dette siste kan på den ene siden dreie seg om handlingslammelse og på den andre siden om tvangsmessig aktivitet. Tankekjør bidrar ofte også til selvskadning, og i ytterste konsekvens til selvmordsforsøk og selvmord.

Alle intervjupersonene definerer at de har, eller har hatt, både psykiske og rusrelaterede problemer. De formidler at det er tankekjøret som er deres grunnleggende problem. Dette problemet har de hatt så lenge de kan huske. Gjennom livsløpet har de samlet mange «uvanlige erfaringer», og disse erfaringene vever seg sammen med tankekjøret. I dag er det umulig for intervjupersonene å skille kroppsliggjorte erfaringer fra det de beskriver og benevner som tankekjør, noe som indirekte innebærer at deres mange uvanlige erfaringer eskaleres og definerer tankekjøret deres. Selv om tankekjøret er det grunnleggende problemet deres, fremholder de at det er deres forbruk av rusmidler som skaper de største sosiale konsekvensene.

### **Prosessen frem mot rusmisbruk**

Majoritetssamfunnets randsone kan navnettes og beskrives på ulike måter, men essensen er at noen mennesker ikke lever sitt liv slik det er kulturelt og

moralsk forventet at de bør. De er virksomme i verden på en måte som ikke aksepteres av majoriteten. I barndommen kan det dreie seg om helt uskyldige forhold som for eksempel at en person liker skolearbeid bedre enn sosiale fritidssysler, liker eller har en annen type klær enn jevnaldrende, oppfører seg som jente når vedkommende har mannlige kroppstegn eller omvendt. I mer voksen alder kan det handle om å ha erfaring med å bo på gata, å misbruke rusmidler, å gjøre kriminelle handlinger, å sitte i fengsel eller å være tvangsinnlagt i psykiatrien. Mennesker som oppfattes forskjellig fra majoriteten eller som deltar i sosialt uglesette aktiviteter, kan sies å falle utenfor samfunnsfellesskapet. Ifølge Bendik kan det imidlertid også handle om «å ikke finne seg til rette i samfunnet». Sett fra mitt ståsted handler det gjerne om prosesser som gjør at uskyldige forhold og handlinger over tid utvikles til andre og mer avvikende forhold og handlinger.

Howard Becker benytter begrepet outsiders for å referere til enkeltpersoner eller grupper som andre mennesker definerer som avvikere, og som således blir stående utenfor kretsen av «normale» samfunnsmedlemmer (Becker 1991). Han hevder at stempelingen av en person som avviker – outsider – kan bidra til å skyve personen lengre ut i samfunnets randsone enn vedkommende ellers ville kommet. Et viktig poeng er at avviket ikke er en egenskap som er til stede i én persons handlinger. Avviket må heller ses som et resultat av en prosess som involverer andre menneskers reaksjon på personens handlinger. Avviket ligger i interaksjonen mellom personen som utfører handlingen og dem som reagerer på handlingen (Becker 1991). Beckers (og mitt) teoretiske prosjekt dreier seg ikke om å forklare det essensielle ved avvik. Forskningsambisjonen er å beskrive hvordan sosial kategorisering har innvirkning på livet til dem som kategoriseres som avvikere.

De sytten intervjupersonene beskriver seg i dag som rusmisbrukere, men det har ikke alltid vært slik. «Jeg har stukket meg ut siden jeg var liten». Ordene tilhører Nina, men de aller fleste i datamaterialet kunne benyttet de samme ordene. Under datainnsamlingen

fortalte alle om sine opplevelser av å være forskjellig fra majoriteten. Prosessen frem mot rusmisbruk har for tjuetåringene i denne studien gått via en stadig voksende forståelse av seg selv som annerledes enn andre (som en outsider).

I barndomsfortellingene beskrev intervjupersonene seg selv i kontrast til andre barn i søskenflokket, i nabolaget eller på skolen. Ikke alle intervjupersonene mente seg forskjellig fra flertallet på samme måte, men forskjellen sendte dem ut av nærmiljøet. Dagfinn er et eksempel på dette. Uroen og aggresjonen hans ble et problem for skolen, og fra sjuende klasse gikk han på en spesialskole for gutter med atferdsvansker. Dagfinn fortalte at lærerne på nærskolen var mer opptatt av hans atferd, enn av at han hadde god læringsevne. Han trivdes på spesialskolen, men fortalte at han følte seg avvist siden det bare var ham fra nabolaget som ble sendt til en annen skole. Skolealternativet ble fremstilt og opplevd som en straff. Den tiden intervjupersonene tilbrakte borte fra nabolaget (og familien) gjorde at de i perioder var avskåret fra å ta del i det «vanlige» erfaringsmiljøet til jevnaldrende. De var ikke til stede på de arenaene hvor majoritetsungdom fikk sitt første kyss, sin første kjærlighetsorg, drakk sin første øl, fikk sin første jobberfaring, knyttet vennskap eller valgte linje på videregående skole. En omflakkende tilværelse vanskeliggjorde den gradvise ungdommelige utprøvingen.

Intervjupersonene fremhever at det å bli plassert utenfor hjemmet av politi, barnevern eller helsevesenet har gjort noe med dem. De har ervervet seg problemer med å stole på mennesker. De har ikke tillit til at andre mennesker bryr seg om dem som enkeltmennesker. Kanskje, sier de, er det bare arbeidstiden og lønnen som teller. De beskriver at de opplever frykt i nære relasjoner. De har minimalt med tillit til bistandsapparatet, samtidig som de erkjenner at de ikke greier seg alene. Ambivalente følelser gjør således hverdagene deres mer utfordrende enn de behøver å være. Tiden «i bistandsapparatet» innebar imidlertid at intervjupersonene knyttet kontakt med andre tenåringer med liknede utfordringer som dem selv. De ervervet seg således vennskap utenfor nærmiljøet.

De ble en del av et minoritetsmiljø – en subkultur – av jevnaldrende med vanskelige relasjoner til voksne. De oppsøkte ikke sine venner, men ved hjelp av det offentlige bistandsapparatet ble de introdusert for andre jevnaldrende ungdom som defineres til å tilhøre ulike outsidergrupper. Med god hjelp fra helseinstitusjonenes medisineringspraksis fant disse tenåringene i fellesskap veien til rusmidlene.

### **Nøkkelfortellinger om rusmisbrukeren**

Det eksisterer en rekke nøkkelfortellinger om mennesker med psykiske og rusrelaterte problemer. Noen knytter seg til det at personene har rusmisbruksproblemer, og noen knytter seg til at de sliter med både psykiske og rusrelaterte problemer. For det første fortelles det nøkkelfortellinger om rusmisbrukere. Disse fortellingene beskriver personer som ikke har kontroll over sitt rusforbruk. Misbruket deres beskrives å være det organiserende prinsippet i deres hverdag. Fortellingene formidler også at rusmisbrukeren ofte har hatt vansker på skolen, at de kommer fra ressursvake familier, at de har lav utdanning, at de begår lovbrudd, har dårlig arbeidsmoral, dårlig kosthold, få fritidsinteresser og at de legger skylden for sitt misbruk på samfunnet og bistandsapparatet. For det andre fortelles det lite attraktive nøkkelfortellinger om mennesker med psykiske og rusrelaterte problemer. Når media og forskning fokuserer på voksne mennesker med psykiske og rusrelaterte problemer, fortelles det om vanskelige levekår, om ressursvake personer som ikke kan ta vare på seg selv, om lovbrudd og utilregnelighet i gjerningsøyeblikket (Fekjær 2004, Friestad og Hansen 2004). Media, forskning og offentlige utredninger bringer også frem historier om manglende behandlingsplasser og om personer som faller mellom ulike behandlingsregimer – rusomsorg og psykiatri (St.meld. 25 (1996-97), St.meld. 20 (2006-2007), NOU 2003:4) Thomas W. Strand hevder at mediebildet er påvirket av en «grunnleggende avstand og motsetning mellom (rus)brukeren og det «normale menneske» (Strand 2005:74). Etter mitt syn finnes avstanden mellom rusmisbrukere og oss andre ikke bare i nyhetsbildet, men også i samfunnets nøk-

kelfortellinger om rusmisbrukerne. Essensen i fortellingene er at de som utvikler avhengighet av rusmidler ikke er som oss – majoriteten (de normale) som har et akseptabelt (eller skjult) forhold til rusmidler.

Nøkkelfortellinger om skoleelever som trekkes mot rusmiljøene gir ofte et inntrykk av at de er personer som ønsker å leve livene sine opportunistisk utenfor samfunnets normer, eller i motsetning til de retningslinjer som er definert som kulturelt ønskedige. Disse barna sies å være negativt innstilt til sosiale forpliktelser og personlige forsakelser, og de oppfattes å prioritere rusmidler til fordel for skole eller arbeidsliv. Bendik var nesten sytten år da han begynte med rusmidler. Han fortalte at det er en sen debut:

*«Det var først da jeg begynte på videregående skole at det skled ut. Jeg røykte ikke sigaretter en gang før det. De som begynte å droppe ut med å røyke sigaretter og hasj, gjorde det på ungdomsskolen – mellom sjuende, åttende og niende klasse. Jeg var ikke med i den gjengen. Jeg hadde mine egne greier. Jeg var flittig og gjorde det jeg skulle. Men det skjedde et eller annet da jeg begynte på videregående skole. Uten at jeg helt vet hva det var som skjedde. Det var vel et eller annet som lå latent. Det var nesten som å slå av en bryter. Fra å gjøre alt som en skulle, til å begynne å skulke, røyke sigaretter og hasj».*

Sitatet utgjør en liten del av Bendiks fortelling om sitt forhold til rusmidler. I hans omgivelser var det klare oppfatninger om hvem som «dropper ut» av skolen, og når det skjer. Ifølge Bendik er det de som dropper ut av grunnskolen som begynner med øl, tobakk og hasj. Disse barna bryter med det foreskrevne, og Bendik regnet seg ikke som en av dem. Han benyttet ord som ansvarlighet, flittighet og lydighet om seg selv. Slike karakteristikk er ikke forenlig med hans oppfatning av dem som dropper ut av skolen, og som gradvis utvikler et avhengighetsforhold til rusmidler.

Nøkkelfortellingene formidler, som Bendik antyder, at det er de som begynner tidlig med alkohol og tobakk som utvikler rusavhengighet som voksne. Denne fortellingen har forankring i samfunnets kollektive erfaring. Erfaringen bekreftes, forsterkes og fortelles av forskning som fortrinnsvis har karakter av å være kvantitativ forskning om rusmiddelbruk. Forskerne

finner signifikant sammenheng mellom tidlig debut og utvikling av rusmisbruk. I prosjektet: Ungdom, livsstil og rusmidler, var forskerne blant annet opptatt av debuttidspunktet for alkoholbruk og sammenhengen mellom debuttidspunkt og alkoholforbruk senere i livet (Pedersen 1998). Studien tegner et mønster som viser at debuttidspunktet for alkoholprøving varierer fra person til person. De aller fleste begynner i alderen mellom ti og tjue år å drikke alkohol. Ved 15-årsalderen har omtrent halvparten av tenåringene debutert med alkohol. Funnene i ovennevnte studie viser også at dess tidligere en person begynner med alkohol, dess større blir vedkommendes forbruk av alkohol utover i tenårene. Det antydes også at det kan være en viss sammenheng mellom debuttidspunktet og utvikling av andre rusmisbruksproblemer ved utgangen av tenårene (Pedersen 1998). Etter mitt syn er noe av det mest interessante ved studiens resultat at minst halvparten av norske ungdommer debuterer med rusmidler før disse er lovlig for dem. Dette innebærer at rusmisbrukeren og vi andre ikke er så forskjellige når det gjelder debut. De fleste av oss starter med alkohol før rusmidlet er lovlig for oss. Rusmisbrukerne er kanskje mer lik oss enn det vi liker å fortelle om. Dette forholdet tilsløres av nøkkelfortellingene, og fortellingene kan dermed fortsette å skape orden og avstand mellom dem og oss.

### **Annenrangs**

Samtidig som intervjupersonene beskrev seg selv som forskjellige fra andre barn i oppveksten, beskrev de også at de oppfattet at det å være for forskjellig ikke ble akseptert. Deres verdi som menneske ble redusert ved at de ble gjort annenrangs. Mange av tjueåringene i denne studien opplevde seg som skoleflinke, en i utgangspunktet positiv egenskap. Nina fortalte at hun begynte på skolen et år før de andre ungene i nabolaget. Etter første skoleår flyttet familien, og hun begynte på en ny skole. På det nye bostedet ble hun flyttet ned ett klassetrinn. De voksne bestemte også at hun skulle gå til logoped for å endre dialekten. «Tenk at de ville fjerne dialekten», sa Nina. Hun poengterte at hun ser på det tvungne dialektbyttet og

klassenedrykket som en kritikk av henne som person. Slik hun ser det, forsatte de voksnes nedvurdering av hennes egenart gjennom hele oppveksten. Hun ble sett, men samtidig ble hun systematisk oversett eller feiltolket. Nina utviklet således problemer med selvfølelsen.

Dualismen vi og de andre lager skille mellom to grupper: (1) vi og (2) de andre. Hvem som er vi og hvem som er de andre konstrueres av situasjonen i det sosiale rommet. Vi og de andre bygger på en rangordning hvor noen personer har forrang foran noen andre (Søndergaard 2000). Vi i gruppe én (ofte majoriteten) har forrang foran de i gruppe to (ofte minoriteten). Gruppe to er altså de som er annenrangs, og som ikke passer innenfor normene som gruppe én har satt, de defineres ut av samfunnsfellesskapet. De gjøres til outsiders. Det dreier seg således om maktstrukturer. De som har forrang har makt til å definere hva som er gangbar atferd, klesdrakt eller ferdigheter, og hva som ikke er det. Enkelt personer plasseres enten som innenfor eller utenfor, enten som herre eller knekt (Søndergaard 2000). De som er forskjellige fra de like, som normen, eventuelt det normale, anses ikke som likeverdige. De blir ikke respektert for sin egenart. De blir sett, men oversett, og de blir ikke medregnet som hele mennesker (Sennet 2003). Sennet poengterer at dette bidrar til at personer som ikke likner hverandre, sjelden opplever eller klarer å utøve gjensidig respekt overfor hverandre, før de ser likheten mellom seg selv og den andre. Tjueåringene i min studie beskriver manglende anerkjennelse for særegenheter, og påfølgende forsøk på medisinsk eller sosial korreksjon, som opprinnelsen til, og som vedlikeholdsmekanismen for, at de oppfatter seg nedvurdert som mennesker.

Samtidig bekrefter verken Nina eller Bendik nøkkelfortellingen om at barn som trekkes mot rusmidler ikke mestrer skolen og debuterer tidlig med rusmidler. Begge var i utgangspunktet flinke på skolen, og de debuterte sent med rusmidler. I dag har imidlertid ingen av dem utdanning utover videregående skole, og de bekrefter således nøkkelfortellingen om at rusmisbrukere har lav utdanning.

### **Gatekapital og kroppslige disposisjoner**

Hver enkelt av oss formes av det livet vi har levd. Våre gjøremål og relasjoner bidrar til å gi oss erfaringer og kompetanse. Fortellingene til intervjupersonene inneholder utallige beskrivelser av deres noe uvanlige erfaringer. Det vil si erfaringer som skiller seg fra erfaringene til majoritetsbefolkningen. Intervjupersonene har erfaring med mobbing, sykdom, incest, voldtekter og andre voldelige episoder, diagnoseprosesser, langvarige institusjonsopphold, bosteds- og arbeidsløshet. De har imidlertid lite erfaring fra det ordinære arbeidslivet, til tross for at alle har vært i inntektsbringende aktiviteter. Noen av disse aktivitetene regnes som kriminell virksomhet. De fleste av dem har for eksempel hatt diverse svart arbeid. Mange har smuglet og solgt narkotika, og de har gjort innbrudd, nasket og lurt til seg penger på ulike måter. Intervjupersonene fremhevet i tillegg at å bo i institusjon, i fengsel eller på gata er gratis, og dermed ikke fordrer inntekt. Intervjupersonenes befatning med rusmidler har dessuten gitt dem mange like, men relativt uvanlige erfaringer. De har alle erfaringer med å misbruke rusmidler, de har ervervet seg kjennskap til ulike legemidler og illegale rusmidler, og til disse midlenes ulike virkninger. Samtlige har også utstrakt erfaring med å forhandle om bistand fra velferdsstatens mange ulike instanser. Alle disse erfaringene kan bidra til å gjøre dem like i andre menneskers øyne.

Mange av intervjupersonene fremhevet at «å bo i fengsel» ikke bare er gratis, det er også å anse som rekreasjon. Da er man sikret mat, rene klær, en seng, medisinsk tilsyn og noen å prate med, noe som ikke alltid er en selvfølge i hverdagslivet deres. Fengsels erfaring er en relativt uvanlig erfaring, og den setter spor etter seg på rullebladet og i tankene, og den hindrer livsutfoldelsen til personen i ettertid. Tidligere straffedømte har for øvrig vanskeligere tilgang til arbeids- og boligmarkedet enn andre (Friestad og Hansen 2004). De uvanlige erfaringene til intervjupersonene bidrar til at de i perioder kan kategoriseres som fanger, psykiatriske pasienter, rusmisbrukere og bostedsløse. Alle disse kategoriene finnes det stigmatiserende holdninger til. Det vil si at erfaringene deres gir dem «brennmerker»

som medfører negative konsekvenser for dem i sosiale sammenhenger (Goffman 1990). Stigma handler om å bli redusert som menneske fordi en som person avviker fra normen på et eller annet vis, man blir ikke regnet som kulturelt og moralsk akseptable individer.

Dersom vi deler befolkningen i to med bakgrunn i soningserfaring, skapes det en avstand mellom dem som har, og dem som ikke har, denne erfaringen. Det skapes også et fellesskap mellom dem som har denne typen erfaring. Slike erfaringsfellesskap som det mellom (eks)fanger eller rusmisbrukere er ikke fellesskap hvor medlemmene nødvendigvis har de samme interessene eller tilbringer tid sammen. Fellesskapene er kategorifellesskap. Det vil si et fellesskap som ikke først og fremst dreier seg om sosiale relasjoner, men om å ha en bestemt type erfaring, atferd eller likhet. Selv om ikke kategorifellesskapene er sosiale fellesskap, gir de allikevel innspill til en persons egenfortelling og selvforståelse. Kategorimedlemmene har opparbeidet seg en beslektet habitus, en habitus som forteller andre, og dem selv, at de er outsiders. Bourdieu har utviklet begrepet habitus, og han sier at «habitus er sosialisert subjektivitet» (Bourdieu og Wacquant 2002:111). Det vil si at habitus er basert på en persons tidligere opplevelser og erfaringer som er omsatt til kroppsliggjorte disposisjoner. Uvanlige erfaringer gir uvanlige kroppslige disposisjoner. Intervjupersonenes uvanlige erfaringer har satt seg i kroppen deres, og mange av deres nåværende reaksjoner tar utgangspunkt i å håndtere redsel, og i å overleve. Bourdieus formål med habitusbegrepet er å omgå skillet mellom struktur og aktør. Han fremhever at en person er preget av tidligere erfaringer, og i særlig grad av erfaringer som gjentas. Ved å være preget av sine erfaringer er en person også preget av de økonomiske, sosiale og kulturelle forholdene (og fortellingene) vedkommende lever under. Habitus skal ikke oppfattes som determinerende. Den gir bare en person disposisjoner og tilbøyeligheter, slik sett kan en person, om han eller hun vil, handle på tvers av sine kroppsliggjorte disposisjoner. Bourdieus habitusbegrep henger nøye sammen med begrepene hans om kapital og sosiale felt.

Ifølge Bourdieu har ulike grupper i samfunnet for-

skjellig mengde av økonomisk og kulturell kapital. I boken *Distinksjonen* (1995) plasserer Bourdieu yrkesgrupper hierarkisk i forhold til hverandre i det sosiale rommet med bakgrunn i yrkesgruppenes samlede kapital. I hans modell/teori deles det sosiale rommet i to hoveddimensjoner: økonomisk kapital og kulturell kapital. Disse to formene for kapital danner grunnlag for hierarkier og sosiale forskjeller (ibid 1995). Kapitalformene er konvertible. Det vil si at for eksempel økonomisk kapital kan omsettes til eller kompensere for manglende kulturell kapital. På samme måte som Bourdieu deler det sosiale rommet langs en vertikal akse (hierarki), deler han også det sosiale rommet langs en horisontal akse, i atskilte men overlappende sosiale felt (Crossley 2001). Ifølge Bourdieu kan et felt forstås som et rom eller et nettverk med objektive relasjoner mellom forskjellige posisjoner, hvor posisjonene bestemmes i kraft av deres makt eller form for kapital. Et felt er en arena hvor det utspiller seg konflikter innenfor de reglene som bidrar til å konstituere feltet (Bourdieu og Wacquant 2002). Ut fra en slik analytisk innfallsvinkel vil de fleste utøvende rusmisbrukere plasseres nederst i samfunnshierarkiet (om vi ser bort fra at «å være rusmisbruker» vanligvis ikke defineres som et yrke).

Blant personer som misbruker rusmidler finnes det imidlertid også hierarki og konflikter, og de ressursene som avgjør om en person har suksess i rusmiljøene eller på gata definerer Sveinung Sandberg og Willy Pedersen (2006) som gatekapital. De definerer gata som et felt, selv om de tilkjenner at gata i en ortodoks fortolkning av Bourdieu ikke tilfredsstillende de kjennetegn et felt gjerne har (Sandberg og Pedersen 2006:83). I deres studie av virksomheten til guttene som selger hasj langs Akerselva i Oslo viser de hvordan disse guttene utvikler en kroppsliggjort kompetanse (habitus). Et av poengene til Sandberg og Pedersen er at gatekapital opparbeides på gata og bare gir respekt der. Når denne kompetansen kommer til syne på andre steder (sosiale felt), virker den stigmatiserende og ekskluderende (Ibid 2006:82). Intervjupersonene (deres og mine) er kompetente,



men deres kompetanse lar seg ikke omsette på for eksempel arbeidsmarkedet. Hvem er interessert i innbruddskompetanse, smuglingskompetanse og soningskompetanse?

### **Ikke som andre rusmisbrukere**

Det er først og fremst intervjupersonenes forhold til rusmidler og de kroppslige særtrekk og erfaringer som misbruket har medført, som kommer til uttrykk i det sosiale rommet. Personene skiller seg ut fra majoriteten, og vi kan plukke dem ut i bybildet. De er synlige som medlemmer av rusmisbrukergruppen, samtidig som de som enkeltindivider er usynlige. Kompleksiteten i egenarten til hver især overskygges av nøkkelfortellingene om rusmisbrukeren. Problemet for intervjupersonene når de skal fortelle om sin egenart er at de fleste av dem kan beskrives på en slik måte at de bekrefter nøkkelfortellingen om rusmisbrukerne.

Filip har mange likheter med rusmisbrukeren i nøkkelfortellingene. Hans utseende, hans kropp og hans måte å være i verden på forteller omgivelsene at han benytter rusmidler. Tilværelsen hans sentrerer om rusmidler, han begår kriminalitet for å finansiere rusmisbruket, og han bebreider bistandsapparatet for noen av sine problemer. Filip er allikevel opptatt av å distansere seg fra andre rusmisbrukerne. Han sier at omgivelsene ikke ser ham, de ser bare rusmisbruket hans. Intervjupersonenes egenfortellinger kan ses på som deres arbeid med å fremstille og forstå seg selv som unikt individ. De er personer som misbruker rusmidler, men også personer som har ulike livshistorier og interesser, og personer som sliter med tankekjør, og vonde erfaringer og minner. Den synligheten rusmisbruket forårsaker gjør andre aspekter ved dem usynlige. De har ervervet seg en masterstatus. Becker beskriver hvordan enkelte negativt ladede kategorier om sosialt avvik, blir til masterstatuser som skygger over personens andre statuser (Becker 1991). Kategorien rusmisbruker er en slik avvikskategori som ikke bare beskriver en person som avhengig av narkotika, den beskriver noe mer. Intervjupersonene forteller at de opplever den meningen som tillegges statusen som

usynliggjørende. Statusen gjør at omgivelsene får assosiasjoner til nøkkelfortellinger om rusmisbrukeren. Det innebærer at det finnes forventninger i samfunnsstrukturen til hvordan rollen som rusmisbruker skal spilles. Disse forventningene frarøver en person som misbruker rusmidler en individuell identitet.

I sin fortelling formidler Filip at han har samboer og hund, førerkort for moped, vitnemål fra videregående skole og fast bosted utenfor sentrum. Han liker data og å reparere ting som er gått i stykker, men han har lange arbeidsdager for å skaffe penger til rusmidler og lite fritid til hobbyer. Han er dømt og skal sone. Denne beskrivelsen av Filip gir ham egenart, men den bekrefter også nøkkelfortellingen om rusmisbrukeren. Arbeidet hans med å fremstå med en unik identitet er ikke forskjellig fra alle andre menneskers identitetsarbeid, men oppgaven er vanskeligere fordi han ikke lengre har anledning til å begynne med blanke ark. Rusmisbruket hans medfører at enkelte ting er skrevet i sosiale normer og på kroppen hans allerede før han forteller eller handler. Andre ting lar seg ikke formidle på grunn av merkene rusmisbruket har satt på kroppen hans og den forforståelsen som finnes i samfunnsstrukturen. Filip har en egenart som gjør ham forskjellig fra for eksempel August som også er avhengig av rusmidler. Filip er fingernem og arbeidsom. Han har fagbrev og førerkort, og han lever i et langvarig samboerforhold. August er sporty og musikalsk. Han er snart ferdig med en bachelorgrad, bor for det meste sammen med sin far, og har aldri hatt kjæreste. Even er muskuløs, handlekraftig og har godt språkkø. Han leser engelsk som privatist ved en høyskole, deltar i legemiddelassistert rehabilitering og bor alene i kommunalbolig med tilsyn. Problemet for Filip, August og Even er at noe ved dem og livsførselen deres likevel gjør dem like. Det er denne likheten mellom dem – rusmisbrukerstatusen – som ses utenfra, og som skygger over egenarten til hver især.

Når August forteller er han mer eksplisitt enn Filip ved at han konsekvent forteller om seg selv i kontrast til andre rusmisbrukere. Han sier:

«Jeg er en ganske utradisjonell rusmisbruker. Det vil vel alle rusmisbrukere si, men jeg er det. For eksempel i går spiste jeg masse ..., jeg løper på fjellet, jeg fisker med flue (...) eller jeg bokser. Jeg gjør egentlig mye, så jeg er egentlig feil person å intervjuer sånn sett».

Når August fremhever det han liker, gjør han det i kontrast til nøkkelfortellingene om rusmisbrukeren. For ham er den typiske rusmisbruker en person som ikke får i seg nok mat, som ikke ferdes i naturen, og som ikke er aktiv. Denne beskrivelsen passer ikke på ham, og derfor forbeholder han seg retten til å være en «utradisjonell rusmisbruker».

Han vil distansere seg fra de andre med misbruksproblemer. Det skaper imidlertid vansker for ham at omgivelsene ikke gjør den samme distinksjonen som ham. Mennesker i hans nærmiljø ser ham som rusmisbruker, ikke som August. Han forsøkte allikevel (eller derfor) kontinuerlig å tre frem som en unik person. Til forskjell fra Filip har August verken samboer eller førerkort, og han tilbringer mesteparten av tiden alene på gjesterommet til sin far. Han har søkt tilflukt hos sin far fordi han opplever at relasjonelle forhold er vanskelige. Dersom relasjonene blir for tette, opplever han det som om de andre «bryter seg inn i hodet hans». Hans nåværende bostedskommune har stilt en kommunal leilighet til rådighet, men den benytter han sjelden. Han føler seg ikke trygg der. Det er lytt mellom leilighetene og det medfører at August, når han er i leiligheten, opplever at lydene til naboene trenger seg inn i tankekjøret hans. Det kommunale boligtilbudet passer ikke ham. Tilbudet tar ikke hensyn til de psykiske problemene hans.

Når vi sorterer mennesker i kategorier etter likhet, gjør vi medlemmene i samme kategori mer like enn de rent faktisk er. August kategoriseres som rusmisbruker, men rusmisbrukere er ikke helt like. Boligtilbudet som passer til én person med rusmisbruk, passer ikke til en annen med liknende problemer. Rusmisbruket hindrer bistandsapparatet (og oss andre) i å se og ta hensyn til de psykiske problemene til August, på tross av hans medisinske diagnoser. Rusmisbruket gjøres til det altoverskyg-



gende problemet. Han er rusmisbruker, og ikke en person som etter beste evne forsøker å håndtere sitt eget tankekjør.

Da jeg ble kjent med intervjupersonene, hadde alle langvarige erfaringer med bruk av rusmidler og med psykiske problemer. De representerte dermed minst to minoriteter; de med psykiske lidelser og de med rusmisbruksproblemer. Samtidig skiller de seg noe ut i begge disse minoritetsgruppene, rett og slett ved at de samtidig er medlem i dem begge. De forteller imidlertid at det er rusmisbruket deres som først og fremst ses og kommenteres, og det er andre menneskers forforståelse av det rusmisbrukende

mindretall (nøkkelfortellingene) de i første omgang forsøker å distansere seg fra. Egenarten som i deres tilfelle inkluderer psykiske problemer, ses ikke eller reduseres til en konsekvens av rusmisbruket. Alle intervjupersonene forteller, som August, om bistandstilbud som ikke passer. Tilbudene er tilpasset mennesker med det ene eller det andre problemet, og ikke dem som har begge problemene (eller flere problemer) i kombinasjon. Dagfinn fremhever at: «Jeg har vært både innenfor psykiatri og innenfor rus, men passer ikke inn noen plasser. På hver av plassene sendte de meg inn til motsatt side». Flere av de andre tjuetåringene har samme erfaring. De beskriver at det er rusmisbruket som forventes løst først, da bistandsapparatet ser rusen som årsak og tankekjør som virkning. For intervjupersonene er tankekjør årsak, og rusen er som oftest en mestringsstrategi. Avvisningen i bistandsapparatet forteller dem imidlertid at de er forskjellige fra andre bistandssøkere i rusomsorgen og i psykiatrien. De faller utenfor, og de opplever at de ikke blir tatt på alvor. Erfaringene føyer seg inn i rekken av hendelser som helt konkret forteller dem at de er forskjellig fra de fleste mennesker, og i disse situasjonene også fra det rusmisbrukende mindretallet. Alle intervjupersonene misbruker rusmidler, men på tross av misbruket er de som enkeltpersoner unike.

### **Vil beskrive et positivt bilde av seg selv**

Flere av intervjupersonene forsøkte å fortelle om seg selv som bedre enn andre rusmisbrukere. De fortalte at deres rusmisbruk ikke er like omfattende som andre misbrukeres rusmisbruk, at de benytter mildere stoffer enn andre, at de takler forbruket av rusmidler bedre enn andre, eller at de har en bedre bakgrunn enn dem. Even var en av dem som forsøkte å fremstå som mindre belastet enn andre rusmisbrukere, og mindre belastet enn han kan defineres sett utenfra. Da Even fortalte om en annen rusmisbruker beskrev han den andre på følgende måte: «Han er søppelnarkoman for å si det slik». Even var rask med å legge til: «Jeg har aldri vært slik. Selv om jeg har drevet med mye rusing, så har jeg aldri vært sånn». Han vil skille

seg fra den andre i den betydningen at rusmisbruket hans ikke er like alvorlig.

Ifølge Even beskriver begrepet søppelnarkoman en person som setter heroinsprøyter. Denne formen for rusing fortalte Even at han ikke har erfaring med. Det er dog en mulig selvmotsigelse i hans egenfortelling. Han fortalte nemlig at han har benyttet følgende rusmidler: «Jeg har brukt opiater, bensopiner, kokain, amfetamin, ecstasy, jeg har injisert kokain, amfetamin og morfin». Han formidler også at han mottar metadon som en del av legemiddelassistert rehabilitering. Tiltaket indikerer (og krever) at han har hatt et omfattende og langvarig opioidmisbruk. Even forklarte tilbudet om legemiddelassistert rehabilitering med at han har røkt mye heroin, men at han ikke har satt heroinsprøyter. Han har imidlertid tatt andre narkotiske stoffer ved hjelp av sprøyter. Rusmisbruket hans kan således defineres som relativt likt misbruket til «de søppelnarkomane», som Even selv distanserer seg fra. I fortellingen fremhevet Even også – på samme måte som nøkkelfortellingene om rusmisbrukeren gjør – at å være søppelnarkoman innebærer manglende bosted, utdanning og jobb. I tillegg vektlegger Even at denne typen rusmisbrukere har en vanskelig familiebakgrunn. Han presiserte følgende:

*«Jeg tenker på livsstilen til mange narkomane. Spesielt de som har dårlig råd og har lite ressurser fra før av. De som kommer fra ressursvake hjem. Det er jo ofte en sammenheng. Ofte så kommer narkomane fra ressursvake hjem med dårlige foreldre, med dårlig økonomi. Det er heldigvis ikke tilfelle med meg ...».*

Også med tanke på oppvekst distanserer Even seg fra «de søppelnarkomane». De er personer som er lengre nede på rangstigen enn ham. Han fremhever at han har et bedre utgangspunkt enn dem. Foreldrene til Even har sosialt anerkjente jobber og god økonomi. Even underkommuniserer imidlertid at han på andre områder enn det økonomiske har hatt en vanskelig oppvekst. Selv om foreldrene hans har høy sosial og økonomisk status, var det ikke enkelt for ham å leve med dem. Han og moren har alltid hatt store konflikter seg imellom. Fysisk vold har vært en naturlig del av relasjonen mellom

dem. Even plasserer ansvaret for barndomskonfliktene hos sin mor. «Hun er ikke god, meget ustabil spør du meg». Han lærte således tidlig av mor – den betydningsfulle andre – at aggresjon og slag er en respektabel måte å løse konflikter på. Han lærte å kjenne seg selv og andre gjennom interaksjon, og ved å herme etter mor, som var en betydningsfull rollemodell i oppveksten hans.

Ifølge George H. Mead (1998), blir menneskenes bevissthet om seg selv utviklet gradvis gjennom interaksjon med andre. Det samme gjelder for deres selvdisiplin. Først hermer barnet etter andres handlinger, dernest blir barnet bevisst den andre og til slutt blir barnet bevisst seg selv, ved å ta innover seg de andre – den generaliserte andre. «Den generaliserte andre» er Meads begrep for en sammensatt representasjon eller strukturering av holdningene til de andre (samfunnsmoralen). Begrepet representerer den internaliserte sosiale samvittighet (Mead 1998/1936). Det vil si at når en person tar innover seg fellesskapets holdninger, kan samfunnet utøve en viss kontroll og innflytelse over hans atferd og liv. Aggresjon ble i barndommen en kjent og familiær handlemåte for Even. Å vokse opp med voldelige konflikter har satt sine spor på tenke- og væremåten hans. I voksen alder bidrar hans virksomhet i verden og hans egenfortelling til at han defineres som ressurs svak, om enn ikke på den økonomiske fronten.

Intervjupersonene er alle forskjellige som enkeltpersoner, men like fullt finnes mange likheter i egenfortellingene og livene deres. De har en væremåte, en språkbruk og et utseende som gjør at de oppfattes som like, og gjerne også som like belastet. Deres arbeid med å forhandle og fortelle frem en unik egenart er vanskelig når de lever (eller har levd) som utøvende rusmisbrukere.

### **De andres perspektiv definerer egenfortellingene**

Selv om Even vil fremstå som mindre belastet enn andre rusmisbrukere, benytter han ordet «versting» når han forteller om seg selv. Versting definerte han til å være en «vanskelig narkoman som slår». Han

sier at hver ny dag starter med at han får metadon fra kommunens omsorgstjeneste. Han bor i en kommunal leilighet med tilsyn. Han mottar rehabiliteringspenger fra NAV, men økonomien hans er styrt av kommunens sosialkontor. Han formidlet også at han benytter illegale rusmidler og at han tidvis tyr til knyttnevene når han mener situasjonen tilsier at det er nødvendig. Dermed ga han meg en kortfattet beskrivelse av seg selv som outsider. Even overholder verken det norske samfunnets juridiske regler eller de normene som gjelder for sosial atferd i lokalmiljøet der han bor. Regel- og normbruddene hans bidrar til at han blir definert som farlig, og til å stenge ham ute fra fellesskapet. «Folk går over veien når de møter meg», sier han. Gjentakelse av merkelappen eller kategorien «versting» i samtalen med meg, er ikke nødvendigvis hans samtykke til den. Gjentakelsen hans bidrar imidlertid til å opprettholde inntrykket av at han er en vanskelig narkoman som slår og må holdes under oppsikt. Kategorisering benyttes altså som hjelpemiddel i meningsskaping, både for ham og for dem han omgås.

Gjennom språket inntar individet andres fellesholdninger slik at individet kommer til å innta samme holdning overfor seg selv som fellesskapet har overfor ham eller henne (Mead 1998). Personer som faller inn under en avvikskategori og som deler erfaringer som knytter seg til medlemskapet i kategorien, kan etter hvert selv komme til å dele samfunnets oppfatninger og holdninger om seg selv (Goffman 1990). De vil da oppføre seg slik vi, og de selv, forventer at en rusmisbruker (eller en versting) skal oppføre seg. De andres perspektiv er blitt deres perspektiv. Det innebærer at avvikskategorien rusmisbruker, og nøkkelfortellingene om, eller forforståelsen av, avvikskategorien gradvis har internalisert seg i deres tanker. Nøkkelfortellingene om rusmisbrukeren dominerer intervjupersonenes egenfortellinger og selvoppfatning. Even blir den han og andre definerer ham som. I dag er han en «versting», og andre mennesker er redd for ham.

Etter mange års kontakt med psykiatrien og andre hjelpeinstanser har intervjupersonene forstått at de som et minimum må slutte med rusmidler for at om-



givelsene skal se deres psykiske problemer, deres ferdigheter og kompetanse og deres erfaringer, altså deres egenart. De har gradvis tatt de andres perspektiv. August sier for eksempel: «Ting er jo litt i det blå. Slik jeg tenker nå, er jo det første å få kuttet ut rusen. Da vil jeg kunne se bedre hva som kommer av rusen og hva som kommer av psyken». Han fremstiller likevel tankekjøret som det grunnleggende problemet hans.

### Avslutning

I denne artikkelen har jeg tematisert egenfortellingene til sytten tjuåringere som misbruker rusmidler. Slik jeg ser det forteller (og lever) de i skyggen av rusmisbrukeren i nøkkelfortellingene. For majoritetsbefolkningen er alle sytten intervjupersonene først og fremst rusmisbrukere. Deres forhold til rusmidler gjør dem forskjellige fra majoritetsbefolkningen, og denne forskjellen fører ofte til en (moralsk) avstand til samfunnsfellesskapet. Alle tjuåringene har erfart at omgivelsene forventer at de må forandre seg – slutte å ruse seg – for å oppnå sosial anerkjennelse og respekt som likeverdige mennesker.

Å være rusmisbruker er blitt intervjupersonenes masterstatus. Statusen som rusmisbruker gjør dem synlige i sosiale settinger, men gjør samtidig at de blir oversett som enkeltpersoner. Det de betegner som tankekjøret undervurderes, og deres erfaringer og egenart overses. Med bakgrunn i at de kan plasseres i det rusmisbrukende kategorifellesskapet, de-

fineres de som like. Intervjupersonene insisterer på at rusmisbruket deres bare representerer en liten del av deres væren i verden, og at forholdet bare beskriver deres forhold til rus. Men, det er vanskelig for utenforstående å følge dem i deres resonneringer. Både indirekte og direkte beskriver de seg selv og tilværelsen sin relativt likt. De har opparbeidet seg en spesialkompetanse – gatekapital – som ikke er salgbar andre steder enn i rusmiljøet. De har en habitus og en kropp som sladrer om livsførselen og rusmisbrukerstatusen deres.

Selv om benevnelsen rusmisbruker er blitt intervjupersonenes masterstatus gir også erfaringene deres innhold til egenfortellingene deres. I tillegg skaper erfaringene trøbbel for dem i hverdagslivet, på arbeids- og boligmarkedet og i forhold til velferdsstaten. Fortidens opplevelser har satt seg i og på kroppen deres, og mange av erfaringene hjemsøker dem i tankekjøret deres. Erfaringene har gitt hver især utallige innspill til mindreverdighetsfølelsen, og til følelsen av at sosiale relasjoner er uforutsigbare og vanskelige. Rusmisbrukeren i nøkkelfortellingene kaster skygge over kompleksiteten og nyansene i egenfortellingene deres, og hindrer dem selv og andre i å se og høre noe annet enn deres forutbestemte oppfatninger. Lytter man godt etter, trer imidlertid fortelleren frem fra rusmisbrukerens skygge. Kanskje burde vi alle, men særlig forskere og bistandsyttere, lytte bedre etter for å høre den enkelte rusmisbrukers unike egenfortelling?

## SUMMARY

*This article draws on personal narratives given by people with mental and drug related problems, so-called dual diagnosis. Nevertheless, drug abuse is what constitutes the most prominent characteristic about them as persons. The category drug addict has become their master status (Becker 1991), and other aspects about their personality are overshadowed by this status. The article describes how interviewees tell about their childhood and upbringing, about their own life experience and what they call mind rush. At the same time the article will exhibit that their personal narratives have been infiltrated and dominated by master narratives about the drug addict.*

HANNE THOMMESEN

*I rusmisbrukerens skygge*

## LITTERATUR

- Becker, Howard S.** (1991) *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press
- Bourdieu, Pierre og Wacquant, Loïc J. D.** (2002) *Refleksiv sosiologi*. København: Hans Reitzels Forlag
- Bourdieu, Pierre** (1995) *Distinksjonen*. Oslo: Pax forlag
- Crossley, Nick** (2001) *Habit, Identity and Desire*. London: SAGE Publications Ltd
- Fekjær, Hans Olav** (2004) *Rus*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S
- Friestad, Christine og Hansen, Inger Lise Skog** (2004) *Levekår blant innsatte*. Oslo: Fafo
- Frønes, Ivar** (2001) *Handling, kultur og mening*. Bergen: Fagbokforlaget
- Goffman, Erving** (1990) *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books
- Mead, George Herbert** (1998) «Samfunn som problem – hvordan vi blir selv». Vaage, Sveinung (red) *Å ta andres perspektiv. Grunnlag for sosialisering og identitet*. George Herbert Mead i utvalg. Oslo: Abstrakt forlag
- NOU 2003:4** *Forskning på rusmiddelfeltet*. Oslo: Sosialdepartementet
- Sandberg, Sveinung og Willy Pedersen** (2006) *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sennett, Richard** (2003) *Respect: the formation of character in a world of inequality*. London: Allen Lane
- Stortingsmelding nr. 20** (2006-2007) *Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet
- Stortingsmelding nr. 25** (1996-97) *Åpenhet og helhet – Om psykiske lidelser og tjenestetilbudene*. Oslo: Sosial- og helsedepartementet
- Strand, Thomas W.** (2005) «Stakkarslige, dumme, kriminelle eller syke?» ARR. *Idéhistorisk tidsskrift nr. 1/2 2005*
- Søndergaard, Dorte Marie** (2000) «Destabiliserende diskursanalyse: veje ind i poststrukturalistisk inspirert empirisk forskning». Haavind, Hanne (red) *Kjønn og fortolkende metode*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Thommesen, Hanne** (2008) *Hverdagsliv, selvforståelse og dobbeltdiagnose – om mennesker med uvanlige erfaringer*. Bodø: Høgskolen i Bodø



**Prosjekt Felles Framtid** har i snart 20 år drevet miljøterapeutiske omsorgstiltak. Vi har erfaring med alle typer utviklingsforstyrrelser og diagnostiske tilstander. Bofellesskapene er små og spesialtilpasset hver enkelt beboer. Vår personalgruppe består av dyktige og kunnskapsrike ansatte med mangesidig kompetanse.

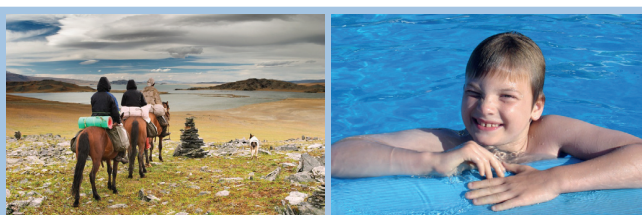
**Prosjekt Felles Framtid** har også forsterkede tiltak i egne boliger. I tillegg har vi avlastningstilbud for korte eller lengre opphold.

**Prosjekt Felles Framtid** har alltid behov for dyktige miljøterapeuter. Fortrinnsvis vernepleiere. Vi arbeider i medlevertturnus (3 vaktskifter i uken, 4 vakter i måneden).



**Prosjekt Felles Framtid**  
Torvet 1A  
3210 Sandefjord  
telefon: 33 45 40 00  
e-post: proff@proff-norway.no

Kontakt oss for mer informasjon, tilbud på tiltak, eller jobb!  
Telefontid 0900 -1500  
www.proff-norway.no



## Avlastning og ferier

For mennesker med ledsagerbehov

Norsk SAMSON arrangerer **helgeavlastning** gjennom hele året. Tilbudet blir individuelt tilpasset og tilrettelagt slik at alle skal ha en flott opplevelse. Vi har kapasitet til **akuttavlastning** i hele sommer.

**Ferieturer** i inn/ - og utland siden 1981. Varighet fra 1 – 2 uker. Reisen kan være en sol og badetur til varmere strøk, en spennende uke på fjellet eller ved sjøen i Norge.



For informasjon ev. tilbud på avlastningstiltak eller feriereiser.  
Kontakt: Janita K. Marolia  
Mob: 98243023  
janita@norsk-samson.no